

کتابخانه فرهنگستان علوم وانستیتوی ملل آسیا

حسین رفیعی

داشت - به مسکو انتقال یافت و این آکادمی به دو شعبه مسکو و لنینگراد تقسیم شد. بر اثر این تحوّل، کتابخانه این آکادمی نیز جایگاه و اعتبار اولیه خود را از دست داد؛ هرچند مجموعه خود را حفظ نموده و روزبه‌روز بر آن افزوده گشته تا به صورت امروزی درآمده است.

لومونوسوف، اس. کوتلیکوف، جی. میلر و تاتیشکف اولین کسانی بودند که در تهیه ذخایر عظیم و گرانسنگ این کتابخانه از هیچ کوششی فروگذار نکردند.

آفات و بلاهای طبیعی و نیز حوادثی که به دست بشر و بر اثر سهل‌انگاری در کتابخانه‌ها روی می‌دهد، خسارات جبران‌ناپذیری به بار می‌آورد. در این کتابخانه نیز در سال ۱۹۸۸م حریق روی داده است که بر اثر آن حدود نیم میلیون کتاب - که طی دو قرن جمع‌آوری شده بود - از میان رفت.

۱. این شهر پایتخت کشور تزاری روسیه بود. بعد از انقلاب روسیه، در سال ۱۹۱۷م، لنینگراد نامیده شد، و بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی مجدداً با اندکی تغییر به نام پترزبورگ خوانده شد.

۲. وی به سال ۱۶۷۲م متولد شد. او برادر فئودور، سومین تزار خاندان رومانوف بود. سوفی، خواهر پتر، پس از رسیدن به مقام نیابت سلطنت، برادر خود را برخلاف رسم قدیم از قصر کرملین اخراج کرد و او را به قریه‌ای نزدیک مسکو فرستاد. این عمل در تربیت روحی و اخلاقی پتر نتیجه مطلوبی گذاشت و مصمم شد با به دست آوردن قدرت، رعایای نیمه‌وحشی خود را به سوی تمدن رهنمون سازد، لذا با سپاهی آراسته، با خواهر خود از در مخالفت برآمد و به آسانی بر او دست یافت و وی را در صومعه زندانی کرد و رسماً به سلطنت رسید. وی از سال ۱۶۸۲ تا ۱۷۲۱م تزار مسکو، و از سال ۱۷۲۱ تا سال مرگش (۱۷۲۵م) تزار روسیه محسوب می‌گردید.

۳. قانون واسپاری نسخه یا قانون حق نسخه یا ودیعه قانونی، عبارت از امتیازی است که دولتها، برای استفاده عموم، نویسندگان را موظف می‌سازند که نسخه‌هایی از کتابهای چاپی خود را به کتابخانه‌های رسمی، به صورت رایگان، تحویل نمایند.

کتابخانه فرهنگستان علوم و انستیتوی ملل آسیای جمهوری فدراتیو روسیه، شعبه پترزبورگ، قدیمیترین کتابخانه علمی - دولتی در جمهوری فدراتیو روسیه است که در شهر سنت پترزبورگ^۱ (پترزبورگ فعلی) قرار گرفته و به فرمان پتر کبیر^۲ بنیان نهاده شده است. این کتابخانه پیشتر با نام «کتابخانه آکادمی امپراتوری علوم سنت پترزبورگ» نامیده می‌شد. براساس آمار سال ۱۹۹۵م، این کتابخانه دارای نوزده میلیون جلد کتاب چاپی، بیست هزار نسخه خطی (یازده هزار نسخه خطی روسی و لاتین و حدود نُه هزار نسخه خطی اسلامی)، بیست هزار نشریه، هشتصد کتاب چاپی نادر، دویست هزار ریزفیلم و ۱۳۰۶۰۰ نقشه است.

تاریخچه کتابخانه

این کتابخانه در سال ۱۷۱۴م به فرمان پتر کبیر و با نام «کتابخانه سلطنتی سنت پترزبورگ» بنیان نهاده شد. از سال ۱۷۲۵م که آکادمی امپراتوری سنت پترزبورگ تأسیس یافت، به عنوان کتابخانه اصلی این مرکز، با نام کتابخانه آکادمی امپراتوری علوم سنت پترزبورگ، حیات علمی خود را استمرار بخشید. در طول قرن هیجدهم میلادی، کتابخانه ملی روسیه به شمار می‌آمد و از اولین کتابخانه‌هایی است که قانون واسپاری نسخه^۳ برای آن در نظر گرفته شد.

به دنبال انقلاب روسیه، در سال ۱۹۱۷م و چندی پس از آن، اداره مرکزی فرهنگستان علوم جمهوری روسیه در سال ۱۹۳۴م از سنت پترزبورگ - که در آن زمان لنینگراد نام

بخشی از کتابها در میان آتش سوخت و بخشی دیگر بر اثر اطفای حریق به وسیله آب تلف گردید.

نفایس کتابخانه

در میان مجموعه عظیم و غنی این کتابخانه، نفایس خطی و چاپی فراوانی به چشم می خورد. در طول سه قرن، مجموعه‌های متعدّد و ارزشمندی به این کتابخانه اهدا شده، و یا از طریق خریداری و مبادله در آن جای گرفته است، که شماری از آنها بدین قرارند:

مجموعه میخایل کف، مربوط به قرون هیجده و نوزده میلادی، از نویسندگان مختلف اروپای غربی؛ کتابخانه شخصی و مجموعه‌های نسخه‌های خطی پتر کبیر، فرزندش آلکسی پتروویچ و خانواده‌اش؛ مجموعه نسخه‌های خطی - تاریخی تاتیشکیف؛ مجموعه کتابهای مقدّس و مذهبی صومعه‌های آنتونیف سیسکی و الکساندر سویرسکی؛ مجموعه آرخان گلیسک؛ مجموعه سرزنوسکی؛ مجموعه ایتسی میرسکی؛ مجموعه سیرکو.

این کتابخانه یکی از مهمترین مراکزی است که در آن از مجموعه‌های خطی اسلامی و نیز کتابهای چاپی بسیار کمیاب از نخستین ادوار چاپ سنگی در جهان اسلام، خصوصاً به زبان فارسی، نگاهداری می‌گردد.

الف) کتابهای چاپی نفیس

از ذخایر مهمّ این کتابخانه، مجموعه کاملی از نخستین کتابهای چاپی روسی است که طیّ سالهای ۱۷۰۸-۱۷۲۳ منتشر شده است. همچنین تعداد هشتصد جلد از کتابهای چاپ قدیم و نادر جهان، زینت بخش گنجینه کتابهای چاپی این کتابخانه است. نیز در گنجینه کتب نادر این کتابخانه، از ۲۶۹۵ کتاب چاپی فارسی (۱۲۱۵ کتاب چاپ ایران، ۸۶۵ کتاب چاپ هند، ۲۸۵ کتاب چاپ آسیای مرکزی، شصت کتاب چاپ ترکیه، سی کتاب چاپ افغانستان، سی کتاب چاپ قفقاز، بیست کتاب چاپ مصر، ۱۹۰ کتاب چاپ سایر کشورها) نگاهداری می‌گردد، که در قرون گذشته، در تبریز، تهران، اصفهان، بمبئی، استانبول، قاهره، اسکندریه، کلکته، هرات، قفقاز، تفلیس، تاشکند و اروپا به چاپ رسیده است.

یکم: کتابهای چاپی ایران: این کتابها چاپ تبریز، تهران

و اصفهان هستند که شماری از آنها بدین قرارند:

۱. تبریز: قدیمترین کتاب چاپ سنگی فارسی این کتابخانه که در ایران به چاپ رسیده، گلستان سعدی است که در سال ۱۱۹۹ش در تبریز چاپ شده است. برخی دیگر از این نسخه‌ها عبارت‌اند از: مآثر سلطانیه، تألیف عبدالرزاق ابن نجفقلی، که چاپ سالهای ۱۲۰۴ و ۱۲۰۵ش و مربوط به دوران فتحعلی شاه قاجار است؛ نسخه‌ای از بوستان سعدی (۱۲۱۰ش)؛ قرآن (۱۲۱۲ش)؛ کلیات سعدی (۱۲۲۰ش)؛ دیوان حافظ (۱۲۲۲ش)؛ تاریخ نادری (۱۲۲۳ش)؛ الف لیلة ولیة، ترجمه عبداللطیف تسوجی (۱۲۲۴ش)؛ قواعد زبان فارسی، تألیف عبدالکریم ایروانی (۱۲۲۵ش)؛ منشآت میرزا مهدی خان (۱۲۲۶-۱۲۲۷ش)؛ داستان‌نوش آفرین (۱۲۲۷ش).

۲. تهران: جالبترین کتابهای چاپ تهران که طیّ سالهای ۱۲۰۲ تا ۱۲۲۶ به چاپ رسیده عبارت‌اند از: عین‌الحیات مجلسی؛ جلاء العیون؛ رسالات حق‌الیقین؛ زادالمعاد؛ حلیة المتقین؛ دبستان المذاهب؛ المعجم فی آثار ملوک العجم؛ مختارنامه واعظی؛ تاریخ پادشاهان عجم؛ ابواب الجنان و ابعظی قزوینی؛ روضة الصفای ناصری؛ مرآت البلدان؛ مطلع الشمس؛ مجمع الفصحاء؛ ریاض العارفین.

۳. اصفهان: از کتابهای چاپ اصفهان، تنها یک کتاب به نام نسخه، تألیف محمدابراهیم اصفهانی، چاپ ۱۲۰۹ش، در این کتابخانه موجود است.

دوم: کتابهای چاپی سایر کشورها: کتابهای چاپ سنگی فارسی چاپ کشورهای بیگانه، از نظر تاریخ چاپ، قدیمتر از کتابهای چاپ ایران است. از جمله آنها: لسان العجم یا فرهنگ شعوری، چاپ ۱۱۲۱ش، که در استانبول به چاپ رسیده است، و یا دیوان حافظ، چاپ اوایل قرن گذشته که در کلکته چاپ شده است.

برخی از این کتابها نیز در کشورهای اروپایی چاپ شده‌اند؛ مانند نسخه‌ای از نامه خسروان، تألیف جلال‌الدین قاجار پسر فتحعلی شاه قاجار که در سال ۱۸۸۰م در وین به چاپ رسیده است.

علاوه بر کتب چاپی نادر فارسی، تعداد زیادی نامه و متون ادبی نگاهداری می‌شود که مرگب از اصل یا رونوشت نامه‌های فرمانروایان و رجال سیاسی ایران است که در داخل و یا

برای موزه آسیایی سنت پترزبورگ خریداری شد، که مهمترین آن دستنوشته‌ها، تفسیرهای بسیار قدیمی فارسی، متعلق به قرون ششم و هفتم هجری و آثار متعددی از فرقه تصوف، مخصوصاً نسخه خطی بسیار نفیسی از دیوان شمس تبریزی است.

نسخه‌های خطی این مجموعه به سه دسته تقسیم شده است:

۱. کتابهای دستور زبان فارسی، فرهنگها، کتابهای فقهی و حقوقی، افسانه‌ها و قصه‌های تاریخی و مذهبی و کتابهای ادعیه؛
۲. کتابهای طب، خواص ادویه، خواص سنگهای گرانبها از نظر درمان بیماریها، کتابهایی درباره گیاهان و حیوانات، کتابهای تعبیر خواب و فال‌بینی و سحر و جادو و نیز تعداد زیادی اشعار و دیوان از شعرا گمنام که غالباً به شاعران نامی و بزرگ نسبت داده شده‌اند؛
۳. تألیفات مهم ادبی، علمی و مذهبی. بسیاری از این آثار در اروپا و حتی در خود ایران ناشناخته است. از این دست، می‌توان به یک تفسیر قدیمی فارسی قرن ششم یا هفتم هجری اشاره کرد که لغات نامأنوس بسیاری در آن دیده می‌شود. همچنین نسخه‌ای از جامع الحکایات که در ابتدای قرن هشتم هجری کتابت شده و به علاءالدین محمد، سلطان دهلی، اهدا گردیده است. تعداد زیادی از کتب تصوف و نیز نسخ نفیسی از دواوین شعر از قبیل دیوان سلمان ساوجی، دیوان ظهیر فاریابی و دیوان خاقانی، از شاعران مشهور، و دیوان حاجی کرمانی، دیوان جاذبی، دیوان زواری، دیوان شاهی، دیوان شمس‌الدین بخاری، دیوان قاسمی و دیوان مبارک، از شاعران درجه دوم را نیز می‌توان نام برد.

مجموعه کتابهای خطی اسلامی این کتابخانه، شامل موضوعات مختلف، از قبیل شعر، نثر، تاریخ، جغرافیا، نجوم، هیئت، طب، روانشناسی، الهیات و متون ادبی گوناگون است. در میان ذخایر غنی این مرکز، نسخه‌های منحصر به فرد فراوانی وجود دارد که به شماری از آنها اشاره می‌شود: قدیمترین نسخه اسلامی این کتابخانه، حدود العالم من المشرق الی المغرب،^۱ کتابت قرن چهارم هجری است، که در سال

خارج کشور نوشته شده است. همچنین مجموعه‌ای از متون تعزیه‌های ایرانی که والتین ژوکوفسکی و شاگردان او در قرن نوزدهم میلادی در ایران گردآوری کرده‌اند، از دیگر ذخایر نفیس این کتابخانه است.

ب) دستنوشته‌ها

همان‌گونه که پیشتر آمد، مجموعه‌های متعدد ارزشمندی، موجودی این بخش کتابخانه را شکل می‌دهد. علاوه بر موجودی یازده هزار نسخه‌ای دستنوشته‌های روسی، در حدود نه هزار نسخه خطی اسلامی زینت بخش گنجینه غنی این کتابخانه است. این ذخایر، از زمان تأسیس بخش اسلامی موزه آسیایی سنت پترزبورگ و در طول ۱۴۰ سال گردآوری شده‌است و شامل شصت مجموعه است که از منابع مختلف به دست آمده است. یکی از مجموعه‌هایی که به این کتابخانه اهدا شده، عبارت است از کتابهایی که در سال ۱۸۲۹م از طرف فتحعلی‌شاه قاجار و به وسیله شاهزاده خسرو میرزا به امپراتور روسیه اهدا شد. وی نیز این کتابها را به آکادمی امپراتوری علوم سنت پترزبورگ ارمغان داد و همان وقت فهرستی از آنها در بولتن آکادمی امپراتوری علوم سنت پترزبورگ به چاپ رسید. از این فهرست، یک نسخه به دست سفیر آلمان در سنت پترزبورگ برای آکادمی علوم باواریا به آلمان فرستاده شد که هم‌اکنون در آن مرکز، در شهر مونیخ، نگهداری می‌شود؛ این کتابها عبارت‌اند از: شاهنامه فردوسی؛ کلیات سعدی؛ دیوان انوری؛ دیوان حافظ؛ کلیات جامی؛ خمسه امیر خسرو دهلوی؛ دیوان نوایی؛ تحفه الابرار جامی؛ حدیقه حکیم سنایی؛ تاریخ حافظ ابرو؛ شاهنشاه‌نامه (تاریخ زندگی شاه اسماعیل صفوی)؛ شیرازنامه (وصف ایالت شیراز) که به دست معین شیرازی در سال ۱۲۲۰ق کتابت شده است؛ ظفرنامه تیموری؛ تاریخ خضرخانی؛ غرائب الدنيا؛ دیوان قبله عالم (اشعار فتحعلی‌شاه قاجار) که در سال ۱۲۳۲ق کتابت شده است.

بخش مهمی از نسخ خطی اسلامی این کتابخانه، همان دستنوشته‌هایی است که در ابتدای قرن حاضر، از بخارا به سنت پترزبورگ انتقال یافت. این مجموعه، که شامل ۱۰۵۷ نسخه خطی پارسی و عربی و ترکی بود، در سال ۱۹۱۵م به دست دو دانشمند شرقشناس روسی، یعنی ایوانف و زالمان، از بخارا

۱. این کتاب از مؤلفی ناشناس و به سال ۳۷۲ هجری نگاشته شده است، و از کهنترین متون جغرافیای اسلامی به‌شمار می‌آید. دوبر در تهران به چاپ رسیده است: ابتدا به دست سیدجلال‌الدین تهرانی، در سال ۱۳۵۲ق، و سپس به کوشش دکتر منوچهر ستوده، در سال ۱۳۴۰ش.

اطلاعاتی وجود دارد که اعضا می‌توانند از کمکهای کتابداری و یا راهنمایی‌هایی در زمینه‌های تخصصی و امور کتابخانه سؤال نموده و استفاده برند. این بخش همچنین جزوه راهنمایی برای کتابخانه به زبان روسی تهیه نموده که با تلخیص آن به زبانهای انگلیسی، آلمانی و فرانسوی همراه است. عنوان این راهنما بدین قرار است:

Biblioteka Akademii Nauk SSSR (1974).

یکی از بخشهای مهم خدماتی این کتابخانه، دایره مبادله کتاب است که با حدود ۱۷۰۰ مرکز و مؤسسه علمی در جهان ارتباط دارد. حجم مبادله کتابهایی که این کتابخانه برای مؤسسات و مراکز مختلف در جهان ارسال می‌دارد، بیش از دو برابر کتابهایی است که دریافت می‌کند.

یکی از خدمات جنبی که کتابخانه در آن دخیل نیست، ولی امتیازی ویژه برای اعضای آن محسوب می‌گردد، امکانات و سهولت رفت و آمد به این مرکز است. ساختمان این کتابخانه، به دلیل نزدیکی آن به انبوهی از دانشکده‌ها و نیز دانشگاه لنینگراد، از امکانات ایاب و ذهاب ویژه‌ای برخوردار است و برای این منظور علاوه بر استفاده از خودروهای شخصی، می‌توان از وسایط نقلیه عمومی، نظیر تاکسی، اتوبوس، تراموا و اتوبوس برقی بهره برد. در نزدیکی کتابخانه و خیابانهای همجوار، تعدادی توقفگاه نیز برای خودروهای اعضا وجود دارد.

ساعات کار کتابخانه

تالار اصلی کتابخانه، روزهای دوشنبه تا شنبه، از ساعت ۹-۲۲ و یکشنبه از ساعت ۱۰-۱۸، آماده ارائه خدمات به اعضاست. تالارهای تخصصی بخشهای علمی این کتابخانه ساعات کار کوتاهتری دارند.

فهرستهای کتابخانه

اولین فهرست چاپی این کتابخانه، در سال ۱۷۴۲م منتشر شده است. برای نسخه‌های خطی اسلامی این کتابخانه نیز فهرستهای مختلفی از حدود ۱۸۰ سال پیش تاکنون به صورت مستقل و یا در مجلات خاورشناسی به چاپ رسیده است. نخستین این فهرستها، شامل مشخصات پانصد نسخه خطی

۱۸۹۲م تومانسکی، خاورشناس روسی، در بخارا آن را به دست آورد و بعداً به وسیله بارتولد عکسبرداری شد و با مقدمه‌ای از او انتشار یافت و به دست مینورسکی و دیگران به روسی و دیگر زبانها ترجمه شد. یک لغتنامه مهم قرن پنجم هجری به نام معیارجمالی که پیشتر از میان رفته تصور می‌شد، در میان آثار خطی این کتابخانه، به دست کارل زلمان در قرن گذشته کشف شد و به کوشش وی به چاپ رسید. دستورالوک، اثر سمندر ترمذی که در قرن نهم هجری به فارسی نوشته شده و همچنین کتاب زبده التواریخ سعادت‌الله قاسم نوشته ۹۵۲ هجری از دیگر نسخه‌های نفیس و منحصر به فرد این مجموعه است.

از زمره مهمترین نسخه‌های خطی اسلامی این کتابخانه می‌توان به این آثار اشاره کرد:

تاریخ رسل و الملوک، تألیف ابوعلی محمد بلعمی، وزیر سامانیان در قرن چهارم هجری؛ ترجمه اصلی تاریخ طبری که به امر منصور بن نوح سامانی، در سال ۳۵۲ هجری نوشته شده؛ هشت نسخه خطی از تذکره الاولیاء عطار، نوشته قرون ششم تا هشتم هجری؛ نسخه نفیسی از انیس المریدین و شمس المجالسین خواجه عبدالله انصاری که قدیمیترین تفسیر به زبان فارسی بر داستان یوسف و زلیخاست، و احتمالاً از سده هفتم هجری به جا مانده است؛ خسرو و شیرین نظامی که در سال هشتصد شمسی، در هرات برای بایستقر میرزا نوشته شده؛ گزیده حمدالله مستوفی، نوشته ۸۴۷ هجری، در هرات؛ مجمع‌الانساب محمد شبانکاره‌ای، به خط مؤلف، کتابت قرن نهم هجری؛ نسخه عالی و کامل عالم آرای نادری، تألیف محمد کاظم، وزیر نادرشاه افشار، در سه جلد، کتابت قرن دوازدهم هجری؛ کتابی به خط قآنی و مجموعه‌ای خطی از آثار ابوعلی سینا، از جمله نسخه نفیسی از کتاب قانون.

خدمات کتابخانه

این کتابخانه خدمات متعدّد کتابداری را به اعضای خود، به خصوص اعضای علمی فرهنگستان علوم ارائه می‌نماید. بازدید عموم از کتابخانه محدودیت دارد، ولی بازدید برای کتابداران بلامانع است. این مرکز علمی دارای چند تالار مطالعه است. در تالار اصلی مطالعه این کتابخانه، بخش

muhammedanischen Handschriften, St. Petersburg, 1856.

دربارهٔ نُسخ خطی اسلامی که از سال ۱۸۵۰م به بعد به آثار موجود در موزهٔ آسیایی افزوده گشته است، به آلمانی، تألیف دورن، سنت پترزبورگ، ۱۸۵۶م.

6. B. Dorn: *Catalogue des ouvrages Arabes, Persans et Turcs Publiés a Constantinople, en Egypte et en perse qui setro uvent au Musée Asiatique de l'Académie des Sciences de St. Petersburg*, St. Petersburg, 1866.

فهرست آثار عربی، فارسی و ترکی چاپ قسطنطنیه، مصر و ایران که در موزهٔ آسیایی آکادمی امپراتوری علوم سنت پترزبورگ وجود دارد، به فرانسه، تألیف دورن، سنت پترزبورگ، ۱۸۶۶م.

7. B. Dorn: *über die Von General- Adjutanten Museums im Jahre 1864*, St. Petersburg, 1868.

نسخه‌های جدیدی که در سال ۱۸۶۴م برای موزهٔ آسیایی رسیده است، به آلمانی، تألیف دورن، سنت پترزبورگ، ۱۸۶۸م.

8. B. Dorn: *Die Bereicherungen des Asiatischen Kaufmann dem Asiatischen Museum Vermachten morgenländischen Handschriften*, St. Petersburg, 1876.

دربارهٔ نسخه‌های خطی که ژنرال آجودان کاو فمان به موزهٔ آسیایی اهدا کرده است، به آلمانی، تألیف دورن، سنت پترزبورگ، ۱۸۷۶م.

9. V. Rozen: *Novyie Babidskie rukopisi*, St. Petersburg, 1889.

نسخه‌های خطی جدید بایبها، تألیف ویکتور روزن، سنت پترزبورگ، ۱۸۸۹م.

10. K.G.Zaleman: *Spisok rukopisiam, priobretionnym dlya Aziatsko go Muzey s Bukhary V maye 1901*, St. Petersburg, 1901.

فهرست نسخه‌های خطی که در ماه مه سال ۱۹۱۰ از بخارا برای موزهٔ آسیایی خریداری شده است، تألیف کارل زالمان، سنت پترزبورگ، ۱۹۰۱م.

11. K.G. Zaleman: *Spisok rukopisei*,

است که در سال ۱۸۱۵ میلادی از یک سیاستمدار فرانسوی به نام روسو خریداری شد و قسمت مهمی از آنها، دستنوشته‌های فارسی، شامل دیوانهای مختلف شعرا، فرهنگها، لغتنامه‌ها، رسالات مذهبی و اخلاقی و کتابهای علمی و نامه‌ها و آثار خوشنویسان ایرانی بود که در سال ۱۸۱۷م به زبان فرانسه، در سنت پترزبورگ چاپ شده است.

مهمترین فهرس دستنوشته‌های اسلامی این کتابخانه، به ترتیب تاریخ چاپ آنها، بدین قرار است:

1. I.L.Rousseau: *Catalogue d'une Collection de Cinqcents Manuscrits Orientaux (Musée Asiatique de St. Petersburg)*, St. Petersburg, 1817.

فهرست مجموعه‌ای از پانصد نسخهٔ خطی شرقی موزهٔ آسیایی سنت پترزبورگ، به فرانسه، تألیف روسو، سنت پترزبورگ، ۱۷۱۸م.

2. Frähu: *Vorläufiger Bericht über eine bedeutende Bereicherung an Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften des Asiatischen Museums der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu st. Petersburg*, 1819 erworben hat, St. Petersburg, 1819.

اطلاعات مربوط به نُسخ خطی فراوان عربی، فارسی و ترکی که برای موزهٔ آسیایی آکادمی سلطنتی علوم تا سال ۱۸۱۹م رسیده است، به زبان آلمانی، تألیف فریهو، سنت پترزبورگ، ۱۸۱۹م.

3. B.Dorn: *über eine neue Bereicherung des Asiatischen Museums der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, St. Petersburg, 1842.

دربارهٔ آثار تازه‌ای که برای موزهٔ آسیایی آکادمی سلطنتی علوم رسیده است، به آلمانی، تألیف دورن، سنت پترزبورگ، ۱۸۴۲م.

4. B.Dorn: *Die Letzten Erwerbungen des Asiatischen Museums im Jahre 1848*, St. Petersburg, 1849.

تازه‌ترین کتابهایی که در سال ۱۸۴۸م برای موزهٔ آسیایی رسیده است، به آلمانی، تألیف دورن، سنت پترزبورگ، ۱۸۴۹م.

5. B. Dorn: *über die dem Asiatischen Museum Seit dem Jahre 1850 Zugekommenen*

Petersburg, 1916.

گزارش مأموریت به ترکستان در تابستان ۱۹۱۶م، تألیف بارتولد، شامل اطلاعاتی درباره نسخه‌های خطی اسلامی این منطقه، سنت پترزبورگ، ۱۹۱۶م.

19. A. Validov: *O Sobraniakh rukopisi Aziatskogo Museya*. (Sobranie I.I. Zarubina), St. Petersburg, 1917.

درباره مجموعه‌های خطی موزه آسیایی. (مجموعه آ.آ. آی.)

زاروبین)، تألیف آ. ولیدوف، سنت پترزبورگ، ۱۹۱۷م.

20. V.A. Ivanov: *Ismailitskie rukopisi Aziatskogo Museya*. (Sobranie I.I. Zarubina), St. Petersburg, 1917.

نسخه‌های خطی اسماعیلیه در موزه آسیایی، متعلق به مجموعه آ.آ. آی. زاروبین، تألیف ایوانف، سنت پترزبورگ، ۱۹۱۷م.

این فهرست در سال ۱۹۱۹م، با تجدیدنظر، از طرف سردنيس راس، خاورشناس انگلیسی، در مجله انجمن پادشاهی آسیایی لندن تجدید چاپ شده است.

21. A.A. Romaskevich: *Persidskie rukopisi, Postupivshie V Aziatskiy Muzey Rossiiskoy Akademii Nauk S Kavkazskogo Fronta*, Leningrad, 1918.

نسخه‌های خطی فارسی که از جبهه قفقاز برای موزه آسیایی فرهنگستان علوم رسیده است، تألیف روماسکه ویچ، لنینگراد، ۱۹۱۸م.

22. A.A. Freiman: *Spisok rukopisey, Priobretionnykh dlya Aziatskogo Museya Rossiiskoy Akademii Nauk V.A. Ivanov V Bukhare V 1915 & II: Evrisko- Persidskie rukopisy*, Petrograd, 1918.

مشخصات کتابهای خطی کتابخانه موزه آسیایی آکادمی علوم که در سال ۱۹۱۵م ایوانف آنها را از بخارا برای این موزه خریداری کرده است، و جلد دوم: نسخه‌های خطی عبری و فارسی، تألیف فریمان، پتروگراد، ۱۹۱۸م.

23. A.A. Semionov: *Opisanie Ismailitskikh rukopisey, Sobrannykh A.A. Semionovym*, Moskva, 1918.

Priobretionnykh Muzeem ot Bukharskogo torgovtza Mir-Salikh Mirakabaeva, St. Petersburg, 1901.

فهرست نسخه‌های خطی که از میر صالح میرآقابایف تاجر بخارایی برای موزه آسیایی خریداری شده است، تألیف کارل زالمان، سنت پترزبورگ، ۱۹۰۱م.

12. V.V. Bartold: *Otchot o Komandirovnye V Turkestan*, St. Petersburg, 1903.

گزارش درباره مأموریت ترکستان، تألیف بارتولد، شامل مشخصات مجموعه‌ای از دست‌نوشته‌های فارسی، سنت پترزبورگ، ۱۹۰۳م.

13. K.G. Zaleman: *Spisok Persidskikh rukopisey i king priobretionnykh ot I.I. Denitskogo*, St. Petersburg, 1907.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی و کتابهایی که از دنیسکی برای آکادمی علوم امپراتوری روسیه خریداری شده است، تألیف زالمان، سنت پترزبورگ، ۱۹۰۷م.

14. K.G. Zaleman: *Spisok Persidskikh rukopisey L.T. Bogdanova*, St. Petersburg, 1907.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی متعلق به باگدانوف، تألیف زالمان، سنت پترزبورگ، ۱۹۰۷م.

15. K.G. Zaleman: *Novyie Postuplenia V Aziatskiy Musey*, St. Petersburg, 1908.

نسخه‌های خطی که به تازگی برای موزه آسیایی رسیده است، تألیف زالمان، سنت پترزبورگ، ۱۹۰۸م.

16. K.G. Zaleman: *Musulmanskie rukopisi, Vnov postupivshie V Aziatskiy Musey 1909-1910*, St. Petersburg, 1911.

نسخه‌های خطی اسلامی که مجدداً در سالهای ۱۹۰۹-۱۹۱۰م برای موزه آسیایی رسیده است، تألیف زالمان، سنت پترزبورگ، ۱۹۱۱م.

17. A. Validov: *Vostoshinye rukopisi V Ferganskoy oblasti*, St. Petersburg, 1914.

نسخه‌های خطی شرقی در ایالت فرغانه، تألیف ولیدوف، سنت پترزبورگ، ۱۹۱۴م.

18. V.V. Bartold: *Otchot o komandirovkie V Turkestanskiy kray letom 1916 goda*, St.

(1934).

بایگانی آسیایی در انستیتوی خاورشناسی فرهنگستان علوم اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی، خلاصه بررسی مدارک، تألیف کوزین، چاپ شده در نشریه کتابشناسی خاورزمین، شماره ۵-۶ (۱۹۳۴م).

30. L.T.Giuzalian F M.M.Diakonov: *Rukopisi Shakh- name Instituta Vostokovedenia Akademii Nauk SSSR*, Leningrad, 1934.

نسخه‌های خطی شاهنامه در انستیتوی خاورشناسی آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی و موزه دولتی ارمنستان، تألیف گوزلیان و دیاکونوف، لنینگراد، ۱۹۳۴م.

31. IU.N.Marr: *Spisoki opisanie nekotorykh novykh postupleniy V Aziatskiy Muzei, persidskie Sobrania*, Moskva, 1936.

مشخصات مجموعه تازه‌ای از نسخ خطی فارسی و اشیا ایرانی موزه آسیایی، تألیف یو.ن. مار، مسکو، ۱۹۳۶م.

32. N.P.Zhuravlev & A.M. Muginov: «Kratkiy obzor Arkhivnikh materialov, Khраниashchikhsya», *V Sektore Vostochnikh rukopisey Instituta Vostokovedeniya Akademii Nauk SSSR*, "Ucheniye Zapiski" IVAN, T. VI, 1953.

خلاصه بررسی مدارک بایگانی که در دایره نسخ خطی انستیتوی خاورشناسی آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی محفوظ است، تألیف ژوراولف و موگینوف، چاپ شده در مجله یادداشتهای علمی انستیتوی خاورشناسی فرهنگستان علوم، ج ۶، مسکو، ۱۹۵۳م.

33. D.I.Tikhonov: *Vostochniye rukopisey Instituta Vostokovedeniya Akademii Nauk SSSR*, Moskva, 1953.

نسخه‌های خطی شرقی انستیتوی خاورشناسی آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی، تألیف تیخونوف، مسکو، ۱۹۵۳م.

34. N.D. Miklukho- Maklai: *Opisanie tadzhikskikh i persidskikh rukopisey Instituta Vostokovedeniya Akademii Nauk SSSR*, Moskva, 1955.

شرح نسخه‌های خطی تاجیکی و فارسی انستیتوی

شرح نسخه‌های خطی اسماعیلیه که به دست سیمونوف گردآوری شده است، تألیف آ.آ. سیمونوف، مسکو، ۱۹۱۸م.

24. F.A. Rozenberg: *Spisok musulmanshikh rukopisey, Postupivshikh V Aziatskiy Muzei za pervoye polugodie*, petrograd, 1919.

فهرست نسخه‌های خطی اسلامی که در نیمه اول سال ۱۹۱۹م برای موزه آسیایی رسیده است، تألیف روزنبرگ، پتروگراد، ۱۹۱۹م.

25. V.V.Bartold: *O nekotorykh vostochnykh rukopisiakh*, Moskva, 1919.

درباره برخی نسخه‌های خطی شرقی، تألیف بارتولد، مسکو، ۱۹۱۹م.

26. E.E.Bertels: *Opisanie rukopisey, postupivshikh V Aziatskiy Muzei V 1924 G. iz Biblioteki A.A. Bazilevskogo V Varanavine*, Moskva, 1924.

شرح نسخه‌های خطی که از کتابخانه بازلیفسکی در وارناوین در سال ۱۹۲۴م برای موزه آسیایی تهیه شده است، تألیف برتلس، مسکو، ۱۹۲۴م.

27. E.E.Bertels: *Opisnie sobrania persidskikh rukopisey, pozhertvovannykh V Aziatskiy Muzei V 1926 g. Polnomochnym predstavitelstvom SSSR V Persii, Doklady Rossiiskoy Akademii Nauk*. Moskva, 1926.

شرح مجموعه نسخه‌های خطی فارسی که نمایندگی سیاسی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی در ایران در سال ۱۹۲۶م به موزه آسیایی اهدا کرده است، تألیف برتلس، مسکو، ۱۹۲۶م.

28. I.Iu.Krachkovskiy: *Vostochney rukopisy Ekaterininskogo dvortsa V Detskoie- Selo (Doklady Rossiiskoy Akademii Nauk SSSR)*, Moskva, 1929.

مشخصات کتب شرقی کتابخانه کاخ سلطنتی کاترین دوم در دستکویه سلو، تألیف کراچکفسکی، مسکو، ۱۹۲۹م.

29. S.A.Kozin: «Aziatskiy arkhiv pri Instituta Vostokov edeniya Akademii Nauk SSSR (Kratkiy obzor materialov)», *Bibliografiya Vostoka*, 5-6

جلد چهارم: با عنوان فهرست نسخه‌های خطی فارسی و تاجیکی در انستیتوی علوم آسیا، تألیف بایوسکی و شامل فرهنگهای لغت عربی - فارسی است.

منابع

۱. جهان ایران‌شناسی، شجاع‌الدین شفا، تهران، ۱۳۴۸ ش، ۹۰۰/۱-۹۱۹.

۲. دایرة‌المعارف کتابشناسی اتحاد جماهیر شوروی، زیر نظر جمعی از نویسندگان، مسکو، ۱۹۸۲ م، ص ۵۹.

۳. دایرة‌المعارف موضوعی دانش بشر، به اهتمام مهدی تجلی‌پور، تهران، ۱۳۴۹ ش، ص ۱۴۴۷.

۴. راهنمای کتاب، مدیرمسئول: ایرج افشار، تهران، س ۵/ ش ۴ و ۵ (۱۳۴۱ ش)، ص ۴۵۷.

۵. عالم‌الکتب، زیر نظر یحیی محمود ساعتی، ریاض، مج ۹/ عدد ۴ (۱۴۰۹ ق/ ۱۹۸۸ م)، ص ۵۱۹.

۶. فهرست نسخه‌های خطی فارسی، احمد منزوی، تهران، ۱۳۴۸ ش، ۶/۱ و ۶/۲-۳۹۶۲.

۷. کتابخانه‌ها و مجموعه‌های خطی عربی در جهان، فؤاد سزگین، ترجمه چنگیز بهلوان، تهران، ۱۳۶۶ ش، ص ۲۰۳-۲۰۷.

۸. کتابهای ماه، انجمن ناشران کتاب، تهران، س ۱/ ش ۸ (۱۳۳۵ ش)، ص ۴۴۲-۴۴۳.

۹. مجله معهد المخطوطات العربية، صلاح‌الدین المنجد، قاهره، ۱۹۶۰ م، ۶/۳۱۹-۳۲۲.

10. *Les Bibliothèques*, Andre Masson & Denis pallier, Paris, 1986, PP. 19-37.

11. *Libraries, Documentation and Bibliography in the USSR 1917- 1971*, by George Chandler, London & Newyork, 1972, PP. 60-65.

12. *Major Libraries of the World*, by Colin R. Steele, London & Newyork, 1976, PP. 374-375.

13. *The World of Learning*, London, 1993, P.1257.

14. *World Guide to Libraries*, Bettina Bartz & Helmutopitz & Elisabeth Richter, München & Newyork & London & paris, 1995, Vol. 1, PP. 458-459.

خاورشناسی فرهنگستان علوم اتحاد جماهیر شوروی، تألیف میکلوخوما کلای، مسکو، ۱۹۵۵ م.

35. N.D.Miklukho- Maklai: *Opisanie tadjikshikh i persidskikh rukopisey Instituta narodov Azii Akademii Nauk SSSR*, Moskva, 1961.

مشخصات نسخه‌های خطی تاجیکی و فارسی انستیتوی ملل آسیا وابسته به آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی، تألیف میکلوخوما کلای، مسکو، ۱۹۶۱ م.

36. Iu.I.Borchevskiy: «*Persidskie i tadjikskie rukopisi*», Kh. *Vostoko vedcheskie fondy krupneyshi bibliotek Sovetskogo Soyuza*, Moskva, 1963.

شرح نسخه‌های خطی فارسی و تاجیکی، تألیف بورچفسکی، در کتاب ذخایر خاورشناسی بزرگترین کتابخانه‌های اتحاد جماهیر شوروی، مسکو، ۱۹۶۳ م.

37. O.F.Akimushkin, V.V.Kushov, N.D.Miklukho- Maklai, A.M. Muginov & M.A. Salakh̄etdinova: *Persidskie i Tadjiksie rukopisi Instituta narodov Azii Akademii Nauk SSSR, Kratkiy alfavitniy katalog*, Moskva, 1964.

نسخه‌های خطی فارسی و تاجیکی انستیتوی ملل آسیای آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی، تألیف مشترک آکیموشکین، کوشف، میکلوخوما کلای، موگینوف و بانو صلاح‌الدینووا، مسکو، ۱۹۶۴ م.

این فهرست شامل مشخصات سه هزار نسخه خطی و ۲۳۵۰ تألیف، در دو جلد (۷۷۹ صفحه) است.

38. A.B.Chalidov, A.I.Michajlova & S.I.Baevskij: *Katalog Arabskich rukopisej Instituta Narodov Azii Akademii Nauk SSSR*, Moskau, 5 Vol., 1965-68.

فهرست نسخ خطی عربی در مؤسسه علوم آسیایی فرهنگستان علوم اتحاد جماهیر شوروی، چهار جلد، مسکو، چاپ سه جلد اول آن با عنوان فوق در سال ۱۹۶۵ م و جلد چهارم آن در سال ۱۹۶۸ م.

جلد اول: تألیف خالدوف و شامل کتابهای نثر است.

جلد دوم و سوم: تألیف میخائیلوف و شامل کتابهای جغرافیا و تاریخ است.